

František Charvát (ved. autorského kol.): Sociální struktura ČSSR a její vývoj v 60. letech

Praha, Academia 1972, 105 s.

Autoři této publikace si kladli za cíl provést marxisticko-leninský rozbor vývojového utváření sociální struktury v Československu v šedesátých letech. Omezené časové možnosti dovolili autorům řešit jenom klíčové otázky této problematiky. Šlo jim o překonání revizionistických deformací zkoumání vývoje naší socialistické společnosti, které se projevovaly především v akceptování stratifikačních koncepcí a metodologie neopozitivismu. Jde o složité problémy, jež pochopitelně nemohou být řešeny jednou studií; proto sami autoři práci hodnotí jako určitý základ pro další hlubší zkoumání vývojových zákonů socialismu, zákonů utváření jeho sociální struktury, které musí být provedeno na principech marxisticko-leninské teorie.

Právě proto je v práci věnována velká pozornost kritickému rozboru revizionistických tendencí v chápání sociální struktury v naší společenské vědě (první část). Kritika se opírá o základní stranické dokumenty, na jejichž základě jsou koncipována východiska pro hodnocení vývoje a stavu sociální struktury naší socialistické společnosti. Autoři konstatují, že hlavní příčinou chyb v přístupech ke zkoumání naší sociální struktury bylo, „že se přeceňoval stupeň dosažení třídní jednoty ve struktuře naší společnosti a nedoceňovaly se síly a možnosti poraženého, ale dosud plně nezlukvidovaného třídního protivníka“. To vše vedlo k povrchnímu hodnocení současné vývojové etapy socialistické společnosti, k subjektivismu ve vyhlašování budovatelských cílů. Ovlivnilo to nutně i stav pochopení sociálních poměrů společnosti a hodnocení reálných podmínek třídního boje. Chyběla hlubší analýza vývoje jednotlivých tříd a celý pohyb třídní struktury společnosti byl redukován většinou jen na antagonistické vztahy, což vedlo k ukvapeným závěrům o likvidaci kapitalistické třídy a třídního boje. Jde evidentně o zjednodušení, neboť zakladatelé marxismu chápali třídy sice jako primárně určené ekonomickými vlastnickými poměry, ale také s hlubokými souvislostmi s politickou sférou a ideologií. Právě podceňování úlohy ideologického boje pak vedlo k chybám s vážnými důsledky.

Autoři dále uvádějí, že k úplnému překonání třídního antagonismu je třeba vedle likvidace buržoazní moci soukromého vlastnictví výrobních prostředků, zbavit bývalé vykořis-

tovatele možnosti ovlivňovat život země, změnit postavení a myšlení maloburžoazie cestou začlenění do socialistického výrobního systému. Dále se musí prosadit marxisticko-leninská ideologie, tak aby rozhodujícím způsobem ovlivňovala veřejné mínění, a konečně rozvinout výrobní síly na takovou úroveň, aby bylo zamezeno návratu k jakýmkoli způsobům maloburžoazní výroby. To znamená provést přestavbu celé materiální základny. Nedoceňení komplexního přístupu k třídní struktuře naší společnosti ovlivnilo v minulosti i stranické dokumenty, a to otupilo boj proti prosazujícím se maloburžoazním tendencím. V přístupech k analýze třídní a sociální struktury v šedesátých letech se také projevilo nedocenění mezinárodních souvislostí vývoje socialismu. Všechny tyto teoretické a metodologické nedostatky ovlivnily přístup ke zkoumání sociální struktury; je nezbytné tyto nedostatky překonat.

Druhá část práce se zabývá problematikou třídních přesunů. Nejdříve autoři rozebírají charakter společenských rozporů v naší společnosti. K vytvoření socialistických sociálních struktur je zapotřebí dlouhého období, které prochází několika fázemi. Prvá fáze je charakterizována jako přechod od kapitalistických k socialistickým výrobním poměrům. Fáze následující, v níž je již odstraněno soukromé vlastnictví, je obdobím rozvinuté socialistické výstavby. Jsou již odstraněny základní antagonistické rozpory, avšak přetrvávají snahy poražených tříd po obnově panství spolu s buržoazními a maloburžoazními přežitky ve vědomí lidí. Tyto se v socialistických podmínkách projevují ovšem v nových formách. V boji proti buržoazní a maloburžoazní ideologii hraje rozhodující úlohu dělnická třída. Vedoucí role dělnické třídy je základním předpokladem vzniku a dalšího vývinu celé nové socialistické sociální struktury. Tato vedoucí úloha je dána objektivním společenským postavením dělnické třídy a dále „... pak přímo závisí na kvalitě, principiálnosti a konceptnosti komunistické strany i na tom, do jaké míry si sama dělnická třída a její jednotlivé složky uvědomují své třídní zájmy a potřeby...“.

Dále se v této části věnují autoři změnám sociálního složení obyvatelstva. Jsou zde uvedeny statistické údaje umožňující posouzení vývoje obyvatelstva podle hospodářského postavení od roku 1930 do roku 1969. Problematiké u této statistiky podle mého soudu je formulace kategorií pracovního zařazení obyvatelstva. Kategorizace se opírá o tradiční dě-

lení uváděné ve Statistických ročenkách. Není však zřejmé, které konkrétní profese jsou zařazovány do jednotlivých kategorií, což s ohledem na vymezení vlastního pojmu „dělnická třída“ je určitým nedostatkem a nepřesností práce. K podrobnějšímu obrazu o změnách v sociální struktuře přispívá rozbor některých údajů získaných mikrocensem v roce 1967. Zajímavé jsou zde zejména údaje o přesunu příslušníků dělnické třídy do jiných sociálních vrstev a údaje o pohybu v kvalifikační struktuře dělníků. Tato část kapitoly shrnuje základní změny v třídní sociální struktuře naší společnosti, jak se projeví v šedesátých letech.

Závěr části o problematice třídních přesunů se zabývá významnými otázkami sblížení tříd a vrstev v naší společnosti a vyrovnávání rozdílů mezi nimi. Autoři upozorňují, že proces sblížení tříd a vrstev naší společnosti, který je zákonitým jevem vývoje socialismu a probíhá pod vedením dělnické třídy, nemá nic společného s revizionistickými koncepcemi o zmizení třídních rozdílů a třídní jednotě. Dosavadní třídy se nerozplynou „...v nějakou neutrální masu „pracovníků“ nebo dokonce nějakých všeobecných „státních zaměstnanců“, nýbrž že všichni pracující postupně budou přejímat cíle a charakteristiku dělnické třídy v jejích ekonomických, ideových i politických aspektech...“. Dále se zde poukazuje na hlavní oblasti, v nichž dochází k sblížení tříd (např. zvyšování kvalifikace a vzdělanosti), a na hlavní cesty uskutečňování tohoto procesu. Významným neantagonistickým rozporným jevem v socialistické společnosti je např. rozdíl mezi městem a venkovem. Také v této oblasti, jak ukazují autoři na konkrétních údajích o změně struktury kvalifikace v zemědělství, struktury kulturních potřeb a životního způsobu, postoupila naše vlast značně daleko.

Celá tato část, která tvoří vlastně jádro práce, je koncipována velmi přehledně, zabývá se základními aspekty třídních a sociálních změn, opírá se o konkrétní statistický materiál a je dobrým základem pro studium otázek naší současné sociální struktury nejen pro oblast vědeckých úvah, ale i pro praktickou politickou a ekonomickou sféru.

Třetí část knihy je nazvána *Některé problémy současné sociální struktury*. Je v podstatě shrnutím těch oblastí, na které se „nedostalo“ v předcházející části. Zajímavé jsou zejména úvahy o tendencích ve vývoji obyvatelstva ČSSR, kde se ukazuje, že dochází k postupnému vyrovnání křivek demografických ukazatelů mezi ČSR a SSR. Je to důsledek cílevědomého vyrovnávání ekonomické a životní úrovně obyvatelstva.

Publikace si všímá i některých negativních aspektů ve vývoji obyvatelstva, jako je např. růst rozvodovosti a vývoje porodnosti, jak se projeví v šedesátých letech. V této souvislosti bude jistě zajímavé posoudit zejména současné změny porodnosti, ke kterým dochází na základě opatření, které vláda ČSSR přijala jako realizaci usnesení XIV. sjezdu KSČ.

Autoři na konkrétních údajích dále upozorňují na to, že naše společnost nemůže v podstatě již počítat s extenzivním růstem zaměstnanosti.

Otázkám životní úrovně se autoři věnují poměrně dosti podrobně. Upozorňují, že růst příjmů obyvatelstva se projevuje v růstu spotřeby, který není vždy v souladu s procesem utváření socialistického životního způsobu. V šedesátých letech se projevovaly tendence k prestižní spotřebě a spotřebě pro spotřebu, které jsou typickým rysem kapitalistických zemí. Těmto tendencím je třeba rázně čelit, tak aby růst hmotné spotřeby byl v souladu s charakterem socialistického životního stylu, aby přispíval k rozvoji osobnosti člověka.

Také významných otázek rodiny, zaměstnanosti žen, mládeže, stáří apod. se ve své knize autoři dotýkají. Upozorňují na některé negativní tendence v těchto oblastech.

Závěr této části a vlastně celé práce je věnován národnostní problematice. Shrnujícím způsobem je zde uvedena národnostní struktura našeho obyvatelstva a naznačeny vývojové změny. Na konkrétních údajích je pak poukazováno na úspěšný průběh procesu stírání rozdílů mezi národy a národnostmi v naší republice.

Knihy je tedy věnována významné problematice. Práce vytvořila svou strukturou ucelené dílo teoretického charakteru, neboť nutně ponechává řadu obecně teoretických i metodologických otázek nedorozřešených, nebo jejich řešení jen naznačuje. Takového úkoly si autoři ani nekladli a s ohledem na složitost této oblasti ani klást nemohli. Přednost této práce je možné spatřovat především v přehlednosti a dále v tom, že se dotýká všech podstatných částí sociální struktury a života společnosti, že o nich přináší konkrétní údaje, jejichž výklad je opřen důsledně o marxistická východiska. Celá kniha je tak dobrouází pro další zkoumání sociální struktury socialistické společnosti, praktickou pomůckou pro koncepci práce v oblasti politiky a nakonec i významným svědkem vývoje názorů na jednu ze základních sfér zájmu společenské vědy.

František Zich

Teorie a praktika prognózování vědy a techniky v stranách — členach SEV (Teorie a praxe prognózování vědy a techniky v členských zemích RVHP)

Moskva, Ekonomika 1971, 406 s.

Růst tempa vědeckotechnického i společenského rozvoje klade i rostoucí požadavky na řízení vědeckotechnických, ekonomických a společenských procesů nejen v celostátním, ale i mezinárodním měřítku. Společným jmenovatelem těchto požadavků je nutnost budovat řízení, regulování a plánování těchto procesů na základě včas připraveného a vědecky fundovaného systému dlouhodobých prognóz.

Proto bylo na XXIII. zasedání RVHP přijato usnesení o pracích na komplexním programu socialistické ekonomické integrace,